

усуненні прогалин в інших джерелах права навколишнього середовища є істотним. Як і в інших галузях права ЄС, низка рішень суду з питань застосування норм права навколишнього середовища стала хрестоматійними [1, с. 779]. Також у своєму преюдиціальному рішенні суд визначив, що охорона навколишнього середовища є однією з цілей ЄС.

Однак треба зазначити: суд досі не виніс жодного рішення стосовно того, якою мірою національні заходи можуть бути відмінні від правил Союзу. Це питання буде, ймовірно, одним із перших, що стоятиме перед судом у майбутньому, а тому потребує серйозного наукового дослідження.

4

Джерела

1. Каргалова М. В., Козлов Е. Ю., Корогод С. О. і др. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебн. для вузов – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М.: НОРМА, 2007. – 969 с.
2. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища: Навч. посібн. – Л.: ЕКОПРАВО-ЛьВІВ, 2004. – 256 с.
3. Сансі М., Заблоцька Л. Г. Екологічне право ЄС: Навч. посібн. – К.: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. – 158 с.
4. Craig P. P., De Búrca G. Eu Law: Text, Cases and Materials – Oxford: University Press, 2008. – 1148 p.
5. Hartley T. The Foundations of European Community Law – 6th edition. – Oxford University Press, 2007. – 472 p.

6. Judgment of the Court of 18 March 1980. Commission of the European Communities v Italian Republic. Detergents. Case 91/79 // European Court reports. – 1980. – P. 01099.

7. Judgment of the Court of 2 February 1982. Commission of the European Communities v Kingdom of Belgium. Failure of a State to fulfil its obligations – Non-implementation of a directive on waste from the titanium dioxide industry. Case 68/81 // European Court reports. – 1982. – P. 00153.

8. Judgment of the Court of 7 February 1985. Procureur de la République v Association de défense des brûleurs d'huiles usagées. Case 240/83 // European Court reports. – 1985. – P. 00531.

9. Judgment of the Court of 20 September 1988. Commission of the European Communities v Kingdom of Denmark. Free movement of goods – Containers for beer and soft drinks. Case 302/86 // European Court reports. – 1988. – P. 04607.

10. Judgment of the Court of 11 June 1991. Commission of the European Communities v Council of the European Communities. Directive on waste from the titanium dioxide industry – Legal basis. Case C-300/89 // European Court reports. – 1991. – P. I-02867.

11. London C., Llamas M. EC Law on the protection of the Environment and Free Movement of Goods. – London, 1995. – 261 p.

12. Sands P. Principles of International Environmental Law – 2nd edition. – Cambridge University Press, 2003. – 1246 p.

13. Weale A. Environmental rules and rule-making in the European Union // Journal of European Public Policy. – Vol. 3, issue 4. – 1996 – P. 594–611.

Функції правового навчання

Інна ІЩУК,
аспірантка Інституту держави
та права імені В. М. Корецького
НАН України

Важливою складовою правової політики в демократичних країнах є створення умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод. Для цього потрібно забезпечити доступ до права, що означає надання можливості отримання ними широкої правової інформації та належної юридичної допомоги.

І суспільно-політична ситуація, яка склалася в нашій країні останніми роками, переконливо засвідчує: рівень правових знань громадян є вагомим чинником демократизації. Адже, якщо кожна людина змалечку засвоїть, що вона має людські права, честь і гідність, може вільно висловлювати свої думки, буде обізнаною з життєво необхідними юридичними законами, а також володітиме уміннями й навичками їх використання в практичному житті, лише тоді вона змо-

же впливати на перебіг подій у суспільстві та брати участь у побудові справді незалежної демократичної правової держави.

Здобувши 1991 року незалежність і визначивши пріоритетом гуманітарної, соціальної та правової політики права людини, Кабінет Міністрів закономірно ухвалив у 1995-му Програму правової освіти населення. Згодом, 2001-го указом Президента було затверджено Національну програму правової освіти населення, у якій

наголошувалося, що становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення, розвиток правосвідомості кожної людини, подолання правового нігілізму, формування у громадян поваги до права.

Також досліджувалися окремі аспекти правового навчання. Переважно висвітлювалися питання здобуття знань у національній системі освітніх закладів. Певним чином проблему правового навчання через категорії правової освіти, правосвідомості та правової культури досліджували Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, О. Ф. Скакун, В. В. Головченко, І. Ф. Рябко, А. М. Айзенберг, В. А. Уткін та інші. Однак проблематика правового навчання особи, попри деяку активізацію досліджень у цій галузі, залишається недостатньо розробленою в юридичній науці.

Досліджуючи природу певних явищ, неможливо знайти оптимальні шляхи розв'язання проблеми, не з'ясувавши достовірно сутність досліджуваного об'єкта. Відтак, для повноцінного, всебічного вивчення правової освіти як важливого суспільного явища вважаємо за необхідне звернути увагу на питання функцій такого навчання. Адже саме функція є однією з найістотніших характеристик.

З точки зору філософії, функція (від лат. *functio* – втілення, виконання) визначається як певна діяльність, роль об'єкта в рамках певної системи, до котрої він належить [3]. Інакше кажучи, це спосіб поведінки, притаманний певному об'єкту та спрямований на збереження існування цього об'єкта або ж тієї системи, до якої він входить. При цьому слід зауважити: не кожен об'єкт здатен породжувати функціональні наслідки, а тому функція характеризує не всі об'єкти, а лише ті, що є досить складними системами, поготів, системами, здатними до самозбереження, тобто направлено організованими [5].

Визначаючи правове навчання як процес набуття особою правових знань, умінь і навичок, які сприяють формуванню особистості як свідомого активного суб'єкта соціальної діяльності, варто підкреслити: правове навчання є певною системою. Бо опосередковує сукупність необхідних елементів: суб'єктний та об'єктний складники, набір спеціальних методів, способів і форм реалізації. Тобто правове навчання є досить цілеспрямованою організаційно-визначеною системою із своєю внутрішньою будовою, принципами та функціями.

Сутність правового навчання найкраще можна охарактеризувати за допомогою його функцій. Оскільки саме через категорію функцій проявляється призначення даного явища в суспільстві, його іманентні якості. Функції характеризують напрям впливу системи правового навчання на суспільні відносини, тобто дають змогу зрозуміти, яким чином правове навчання впливає на життя у суспільстві, адже у функціях відбиваються найістотніші риси цього процесу.

Аналіз правового навчання як єдиної цілісної системи допомагає визначити функції, притаманні цьому явищу: пізнавальну, культурно-виховну, попереджувальну, трансформаційну, інтериоризаційну та функцію правової соціалізації. З огляду на те, що в реальному житті функції будь-якого правового явища, як і права загалом [4], існують у тісному взаємозв'язку одна з одною, досліджувати їх слушно за умови глибокого й повного аналізу та взаємодії їх у сукупності.

Пізнавальна функція правового навчання є найочевиднішою. Іншими словами, її можна назвати

просвітницькою або освітньою. Адже передусім за допомогою правового навчання людина отримує змогу осягнути правові явища об'єктивної дійсності, набути певних правових знань, оволодіти правовими вміннями, навичками. Саме через систему правового навчання людина отримує правову інформацію, в її інтелекті формується система знань про державу та право. Найпростішим прикладом виконання даної функції є вивчення в школі на уроках правознавства основ права, або самостійне ознайомлення людини з нормами Конституції чи інших законодавчих актів. У цій функції відбивається головне призначення правового навчання – засвоєння людиною необхідного обсягу правової інформації для реалізації своїх прав, свобод, інтересів і виконання покладених на неї обов'язків.

Культурно-виховну функцію правового навчання можна розкрити, в першу чергу, через призму співставлення категорій «навчання» та «виховання». На практиці виховання й навчання здійснюються в органічній єдності, а тому має йтися не про протиставлення вихованню навчання, а про виокремлення деяких особливостей у сутності одного процесу. Так, правове навчання за своєю суттю спрямоване на пізнавальний бік підготовки особистості для повноцінного суспільно-державного життя та діяльності. А правове виховання – на вироблення належної поведінки та ставлення особистості до суспільно-державного життя. Ці два процеси відбуваються в тісному поєднанні, адже неможливо виховувати людину, не навчаючи її, не збагачуючи її знаннями, і так само неможливо навчити людину чогось, не виховуючи в ній певних якостей, позаяк у процесі набуття певних знань передається і ставлення до них, людину вчать, як потрібно сприймати отриману інформацію, як користуватися нею. Правові знання, переконання, ставлення до виконання законів, ступінь поваги до права та стан правосвідомості в суспільстві є складовими елементами правової культури [1]. Саме тому правове навчання спрямоване на виконання культурно-виховної функції, бо в процесі навчання закладаються основи правової освіченості, вихованості людей і визначається рівень розвитку всього суспільства, тобто правової культури «як ступеня правової розвиненості особи, характеру її правової діяльності та юридичної практики, рівень засвоєння суб'єктом правових норм та можливості об'єктивної оцінки та прогнозування подальшого розвитку суспільства і держави, характер участі у перетворенні правової дійсності, міру її правової активності» [4].

Попереджувальна функція правового навчання проявляється у здатності запобігати правопорушенням. Аби пояснити сутність даної функції, звернімося до простого прикладу та розглянемо таку ситуацію. Дві людини зростали в схожих умовах, здобули загалом однакову освіту, мають схоже соціальне становище й працюють в одній професійній сфері. Відмінність лише в тому, що одна особа набула правових знань, а інша в процесі правового навчання не брала участі. Ці люди, потрапляючи в однакову ситуацію, що потребує вибору (приміром, виконати явно незаконний наказ керівника), по-різному реагуватимуть. Та особа, котра набула правових знань, цілком усвідомлює та здатна адекватно проаналізувати ситуацію та обрати єдино правильне рішення – не підкорятися такому наказу. Інша ж, котра не має необхідних знань, не може правильно осмислити своє становище та шляхи виходу з нього, а відтак, найімовірніше, підкориться такому наказу, а отже вчинить злочин. Таким чином правове навчання існує для того, аби зменшити кількість пра-

вопорушень, попередити вчинення злочинів. Володіючи необхідною правовою інформацією, людина має змогу свідомо обрати між законним та протиправним діям. А враховуючи природний інстинкт до самозбереження, людська істота, володіючи інтелектом, малоздатна до завдання шкоди сама собі.

Трансформаційна функція правового навчання досить тісно пов'язана з культурно-виховною, однак не розчиняється в ній, а навпаки, доповнює. Підвищення культурного рівня суспільства шляхом прищеплення населенню юридичної грамотності без інституціональних вирішень правових питань – реформи судової системи, створення адміністративного судочинства, чіткого розподілу функцій державних установ тощо – цілком безперспективне заняття [1]. Сутність даної функції полягає в тому, що всі процеси, які відбуваються в суспільстві як цілісному організмі, взаємопов'язані. З одного боку, суспільство програмує своє майбутнє через систему навчання, тобто визначає структуру, форми, засоби, методи навчання, зокрема правового. З другого, породжена система правового навчання є самодостатньою, цілеспрямовано організованою та здатною впливати на те само суспільство, котре його породило. Отож маємо ситуацію, за якої і суспільство впливає на систему правового навчання, але і правове навчання змінює саме суспільство. Безпосереднім прикладом такої трансформації слугує таке. Особи, що в процесі правового навчання набули достатнього рівня правових знань, умінь і навичок, у подальшому реалізують себе в професійному контексті в органах державної влади вищого рівня. Отже, вони отримують можливість приймати необхідні інституціональні рішення та втілювати їх у життя. І саме якісний показник засвоєних ними правових знань, умінь, навичок і визначатиме сутність цих рішень і в подальшому якісну характеристику запроваджених інституціональних змін у масштабах усього суспільства.

Інтериоризаційна функція правового навчання: у процесі засвоєння правових знань, умінь і навичок особа не лише оволодіває певним набором інформаційних даних, таких, як, приміром, положення норм чинного законодавства, ознайомлення з понятійним апаратом у сфері права, а й має змогу спостерігати та безпосередньо брати участь у зовнішніх, реальних діях. Маємо на увазі, що правове навчання не вичерпується лише заходами освітньої системи, адже отримати необхідну правову інформацію можна і самостійно – шляхом безпосередньої взаємодії з носіями такої інформації. Прикладом може бути процедура звернення громадян до органів державної влади для отримання роз'яснень з якогось питання або задля вжиття необхідних заходів для захисту й відновлення порушених законних прав та інтересів громадян. У цьому випадку особа бере участь у процесі правового навчання, здійснюючи певні вчинки. Така ситуація породжує процес перетворення зовнішніх, реальних дій у внутрішні, ідеальні дії особи. Тобто практичні діяння, вчинені особою у повсякденному житті, дають змогу не просто створити у свідомості певну модель поведінки, а й розвивають пізнавальну здатність людини. Особа не зупиняється на тому, що вчиняє певну реальну дію. Згадані діяння породжують інтерес до глибшого усвідомлення даної дії, аби краще розібратися в ситуації та зрозуміти її. Тож ці реальні дії, до котрих додаються теоретико-інформаційна та практично-усвідомлена база, відбиваються у свідомості людини як ідеальні, що стають базисом для подальшої життєдіяльності в правовому суспільстві та правовій державі.

Функція правової соціалізації об'єктивно зумовлена самою сутністю процесу правового навчання. Передусім слід зазначити: поняття «соціалізація» (від лат. *socialis* – суспільний) вказує на процес, завдяки якому людська істота з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності. Теорія соціалізації покликана встановити, під впливом яких соціальних чинників утворюються ті чи ті особливості індивідуума, механізм цього процесу та його наслідки для суспільства [5]. Терміном «правова соціалізація» визначають цілковите усвідомлення людиною, громадянином своєї соціальної ролі, місця в соціальній структурі суспільства, вироблення самосвідомості представника певного класу, члена партійної групи, дедалі ширше включення індивідуума в соціально-правові відносини. Тобто соціалізація – це та частина цілісного впливу культури на особистість, що готує її до соціального життя, до життя в суспільстві, навчає її поведінки, яка відповідає прийняттю у суспільстві зразкам, формує у громадянина здатність відігравати певні соціальні ролі тощо [1]. Відтак у процесі правового навчання формується особистість людини. Це дає їй змогу пристосовуватися до життя у суспільстві, вступати у відносини з іншими суб'єктами, вчить, як необхідно діяти для досягнення суспільних і конкретних життєвих цілей. При цьому, слухно зауважують російські вчені, соціалізацію не варто ототожнювати з вихованням. На їхню думку, найпоширеніше судження, ніби соціалізація вичерпується вихованням. Про виховання може йтися у широкому й вузькому сенсі. У широкому – під правовим вихованням розуміють вплив на індивіда всіх умов соціального середовища у взаємозв'язку з його індивідуальними якостями, тобто як система об'єктивних і суб'єктивних факторів. Саме в такій інтерпретації поняття «правове виховання» часто ототожнюється з поняттям «правова соціалізація» – процесом, що включає в себе «стихийні» та «свідомі» елементи формування політичної культури й особистості, позитивні й негативні чинники [2].

Наведені в даному дослідженні функції правового навчання неможливо вважати вичерпним їх переліком. Однак, на нашу думку, зазначені функції правового навчання – пізнавальна, культурно-виховна, попереджувальна, трансформаційна, інтериоризаційна та функція правової соціалізації – є найважливішими та найістотнішими. Дослідивши досі не розкриті питання функцій правового навчання, маємо змогу глибше зрозуміти й охарактеризувати суть і функціональне призначення системи правової поінформованості людини.

Джерела

1. Варданянц Г. К. Социологическая теория права: Монография. – М.: Академический Проект, 2007.
2. Казимирчук В. П. Современная социология права / В. П. Казимирчук, В. Н. Кудрявцев. – М., 1995. – С. 117–118.
3. Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. – С. 783.
4. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006.
5. Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1970. – Т. 5. – С. 66.